

Prof. dr hab. Ewa Kurantowicz

Uniwersytet Dolnośląski DSW

Wrocław, 15 czerwca 2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Mateusza Rutkowskiego pt.:

Praca, nie-praca i praca bez sensu.

Badanie edukacyjnego potencjału braku zatrudnienia

Praca została przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Mendel na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego

Recenzja wykonana dla Rady Dyscypliny Pedagogika

Recenzowana rozprawa podejmuje problematykę wyjątkowo istotną społecznie i relatywnie rzadko eksponowaną w ujęciach pedagogicznych – mianowicie edukacyjnego potencjału sytuacji braku zatrudnienia. Autor konsekwentnie odchodzi od klasycznych kategorii związanych z „bezrobociem”, przyjmując bardziej inkluzywną i refleksyjną kategorię „braku zatrudnienia”, co stanowi już na wstępie jeden z istotnych walorów konceptualnych całego przedsięwzięcia.

Oryginalność pracy

Recenzję rozpoczynam od opisanie oryginalności pracy doktorskiej Mateusza Rutkowskiego, co z reguły powinno znaleźć się w merytorycznym podsumowaniu oceny rozprawy. Jednak oryginalność recenzowanej pracy zawarta już w jej tytule skłania mnie do odwrócenia struktury recenzji.

UA

Praca wpisuje się w nurt badań jakościowych w naukach społecznych, z wyraźnym osadzeniem w pedagogice społecznej i krytycznej. Odwołując się m.in. do dorobku Michela Foucaulta, Heleny Radlińskiej, Jeana-Claude'a Kaufmanna czy Zygmunta Bauman. Autor podejmuje próbę reinterpretacji dominujących narracji dotyczących osoby niezatrudnionej – nie w kategoriach deficytu, lecz jako potencjalnego podmiotu procesu formacyjnego i edukacyjnego.

To podejście „do braku zatrudnienia” już samo w sobie jest oryginalne i otwiera ciekawe możliwości poznawcze i interpretacyjne. W odbiorze społecznym „brak zatrudnienia” wciąż jednak stanowi źródło zagrożenia dla niezależności i autonomii jednostki, braku odpowiedzialności i zaradności, co ujawnia się w odmiennych interpretacjach tej sytuacji, nacechowanych – tak doskonale opisanym przez Autora - założeniami paradygmatu tożsamości opartej na „pracy” czy „zatrudnieniu”.

Jednak dla badaczy społecznych proponowana rozprawa traktuje o możliwościach rozpoznania **edukacyjnego potencjału** sytuacji braku zatrudnienia. Co warto podkreślić jest to rozpoznanie potencjału nie tylko dla podmiotu znajdującego się w sytuacji „niezatrudnienia”, ale także dla osób udzielających profesjonalnego wsparcia (doradcy, a właściwie doradczynie) oraz samego Autora rozprawy i przeprowadzonych badań czy wreszcie społeczności (lokalnych), w których funkcjonuje osoba niezatrudniona. Co ważne nie chodzi wyłącznie o próbę rehabilitacji wizerunku „bezrobotnego”, ale o gruntowną analizę, czy i jak kondycja braku zatrudnienia może sprzyjać redefinicji tożsamości, wartości oraz relacji społecznych. Wyrazem tej refleksji jest centralne pytanie badawcze Autora: *Jaki jest edukacyjny potencjał braku zatrudnienia?*

Dysertacja łączy rozważania teoretyczne z rozbudowanym, złożonym procesem badawczym, który pozwala uchwycić znaczenia i doświadczenia osób żyjących poza rynkiem pracy. W pracy Autor przyjął perspektywę krytyczną, opartą na założeniu, że jednostki znajdujące się w sytuacji braku zatrudnienia są aktywnymi twórcami znaczeń, a nie wyłącznie beneficjentami instytucjonalnych interwencji. Co oczywiste w przyjętej perspektywie celem pracy nie jest dostarczenie prostych odpowiedzi, ale raczej ukazanie

złożoności zjawiska i kontekstu, w którym brak zatrudnienia może nabierać walorów edukacyjnych – w znaczeniu przemiany, samopoznania i redefinicji tożsamości jednostki.

Wysoko oceniam fakt, że badania zostały przeprowadzone dwutorowo: jako analiza krytyczna pamiętników bezrobotnych oraz w formie badań terenowych, obejmujących zarówno wywiady eksperckie z doradczyniami zawodowymi, jak i biograficzne wywiady rozumiejące z osobami niezatrudnionymi. To pozwoliło na uchwycenie wieloperspektywicznego obrazu badanego zjawiska – z poziomu instytucjonalnego, społecznego i indywidualnego.

Autor sprawnie i konsekwentnie wykorzystuje narzędzia wywiedzione z teorii władzy Michela Foucaulta, pedagogiki emancypacyjnej i pedagogiki społecznej. Odwołując się do pojęcia potencjalności (*in potentia* – *in actu*), opierając się na koncepcjach Heleny Radlińskiej, z odwołaniem do prac Marii Mendel i Wiesława Theissa tworzy ramę pojęciową, która porządkuje zarówno materiał empiryczny, jak i interpretację danych.

Warto podkreślić, że rozprawa napisana jest językiem akademickim, ale jednocześnie z dbałością o komunikatywność i wrażliwość społeczną. Obszerne cytaty z wypowiedzi badanych stanowią nie tylko ilustrację analiz, lecz pełnoprawne źródło wiedzy i refleksji.

Struktura rozprawy

Z obowiązku recenzenckiego przedstawiam opis struktury recenzowanej pracy doktorskiej, głównych tez i tych fragmentów, które budzą moją ciekawość i wątpliwości, które chciałabym przedyskutować z Autorem rozprawy.

Rozprawa składa się z ośmiu rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem i zakończonych częścią syntetyczną. Struktura pracy została logicznie zaplanowana i rozwija się od ram teoretycznych do analizy empirycznej oraz wniosków ogólnych, rekomendacji wynikających z pytań badawczych. Trzy pierwsze rozdziały są wprowadzeniem w problematykę pracy i zatrudnienia w kontekście płynnej nowoczesności i społeczeństwa ryzyka, w ujęciach filozoficzno-socjologicznych (Derrida, Foucault, Bauman) i

pedagogicznym (pedagogika społeczna i krytyczna oraz uczenie się przez doświadczanie i całościowe uczenie się Radlińska, Kolb). Na pierwszych ponad 160 stronach Autor rozprawy wykazał, że posiada wiedzę i kompetencję do podejmowania decyzji dotyczących wyboru teorii, koncepcji, perspektyw i kontekstów budujących narrację wokół tematu „edukacyjnego potencjału w sytuacji braku zatrudnienia”. Dokonywane autorskie wybory zostały uzasadnione, a istniejące „podsumowania” w każdym rozdziale ułatwiają osobie czytającej sprawne poruszanie się w treści pracy i podążanie za tezami Autora.

Ciekawa jestem, czy obecnie (po zakończeniu projektu doktorskiego) Autor rozprawy nadal uważa, że wybór teorii uczenia się tj. *experiential learning* D. Kolba był odpowiedni w kontekście poszukiwania i badania „pozytywnych” stron pozostawania osoby bez zatrudnienia?

Druga część rozprawy (ss. 164 – 195) zawiera wszelkie niezbędne dane uzasadniające metodologiczne wybory Autora rozprawy (paradygmat interpretatywno-krytyczny; Denzin, Lincoln). Zaplanowane i zrealizowane tzw. rozpoznanie wstępne problemu, czyli jak osoby „z doświadczeniem bycia bez zatrudnienia” postrzegają edukacyjny potencjał sytuacji kryzysowej, przez analizę treści pamiętników osób bezrobotnych jest bardzo interesującym i nowatorskim pomysłem badawczym. Drugi etap badań – to właściwe badania terenowe przeprowadzone w dwóch grupach: doradczyń (wywiad ekspercki) i osób z doświadczeniem pozostawania bez zatrudnienia (biograficzny wywiad rozumiejący – oparty na koncepcjach Kaufmanna). Praca z danymi (treści pamiętników i wywiadów) została zrealizowana zgodnie z zasadami jakościowego postępowania badawczego (zarówno od strony etyki badań, jak i podejścia metodycznego do danych opartego na krytycznej analizie dyskursu).

Przedmiot, cel i problematyka badań zostały przedstawione zgodnie z obowiązującymi wymogami. Zawarte w tej części schematy (s.172, s. 195) w pełni pozwalają zrozumieć

logikę prezentowanych treści w dalszej części pracy. Autor znakomicie rozpoznaje mocne i słabe strony wybranych sposobów zbierania i analizy danych, formułuje jakościowe narzędzia badawcze zgodnie z zaleceniami orientacji badania jakościowego.

Trzecia część recenzowanej pracy doktorskiej (ss. 196-552) to obszerny materiał podzielony na trzy rozdziały według źródeł danych. Rozdział piąty zawiera analizę „Pamiętników bezrobotnych” jako materiału do poszukiwania potencjału edukacyjnego w kryzysie życiowym. Rozdział szósty prezentuje wnioski z rozmów z doradczyniami zawodowymi, a 7 skupia się na doświadczeniach osób pozostających bez zatrudnienia. W każdym rozdziale kategorie wyłaniane są z materiałów źródłowych/badawczych i analizowane w czterech obszarach: uczenia się, społecznym, indywidualnym i instytucjonalnym. Ten układ analizy jest powtarzany w każdym rozdziale, co spaja dość obszerne treści omawianej części pracy. Rozdział 8 syntetyzuje całość, wprowadzając rozróżnienie między potencjalnością (*in potentia*) a aktualizacją (*in actu*) potencjału edukacyjnego. Jest to rama zamykająca rozważania Autora rozprawy.

Rozprawa bazuje na danych pochodzących z przeszłości osób badanych. Interesowałoby mnie to jak Autor uchronił wyniki swoich badań przed idealizacją przeszłych doświadczeń osób opisujących lub opowiadających o wydarzeniach krytycznych wynikających z braku zatrudnienia?

Podsumowanie

Rozprawa Mateusza Rutkowskiego to dojrzały, przemyślany i konsekwentnie zrealizowany projekt badawczy o wyraźnym interdyscyplinarnym charakterze. Wpisuje się w najnowsze trendy badań nad społeczną zmianą, podmiotowością oraz alternatywnymi trajektoriami rozwoju w warunkach kryzysu.

Pomimo drobnych ograniczeń, nie umniejszających wartości naukowej pracy, dysertacja spełnia wszelkie wymagania stawiane rozprawie doktorskiej w zakresie oryginalności ujęcia, samodzielności badawczej oraz wkładu w rozwój wiedzy pedagogicznej i społecznej. Praca ta może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań nad edukacyjnością

doświadczeń kryzysowych, ze szczególnym uwzględnieniem nie tylko jednostkowych strategii przetrwania, ale także kolektywnych form solidarności społecznej.

Do mocnych stron pracy trzeba zaliczyć: oryginalność problematyki i ujęcia teoretycznego, metodologiczną rzetelność i trafność doboru metod, konsekwencję koncepcyjną i przejrzystą operacjonalizację pytania badawczego oraz styl i etyczną wrażliwość zawartą w treściach i języku rozprawy.

Nad kilkoma zagadnieniami warto raz jeszcze zastanowić się zanim Autor upowszechni wyniki swoich badań. Po pierwsze, nad ryzykiem idealizacji podstawowego założenia rozprawy tj. edukacyjnej „mocy” braku zatrudnienia. Po drugie, koniecznością pogłębienia eksploracji społeczno-politycznych i kulturowych kontekstów „bycia bez zatrudnienia”. Refleksja nad tym, w jakim stopniu doświadczenie braku zatrudnienia i jego edukacyjnego potencjału różnicuje się w zależności od umiejscowienia społecznego i kontekstu polityczno-gospodarczego osób uczestniczących w badaniach. Choć autor deklaruje analizę indywidualną, społeczną i instytucjonalną, brakuje pogłębionej dyskusji o uwarunkowaniach strukturalnych, co jest o tyle istotne, że całość pracy wpisuje się w nurt pedagogiki krytycznej. Po trzecie, chociaż instytucjonalny wymiar badań jest jednym z trzech analizowanych obszarów, obraz wyłaniający się z relacji badanych jest dość jednowymiarowy – dominuje obraz opresyjności i braku efektywności instytucji. Warto, aby Autor podjął próbę analizy, jakie mechanizmy (organizacyjne, systemowe, prawne) wpływają na tę sytuację – co mogłoby uzupełnić bardziej kompleksowy obraz instytucji, z którymi mają relacje osoby niezatrudnione.

Ostatnią wątpliwością recenzencką jest sygnalizowany wcześniej retrospektywny charakter analizy własnych doświadczeń osób uczestniczących w badaniach. Z jednej strony Autor konsekwentnie wykazuje, że brak zatrudnienia może stać się impulsem do autorefleksji i zmiany życiowej. Z drugiej jednak strony, w kilku miejscach pojawia się ryzyko „edukacyjnego upiększania” sytuacji egzystencjalnie trudnej i często dramatycznej. Choć Autor dostrzega to zagrożenie, przydałoby się jego pełniejsze problematyzowanie – zwłaszcza w kontekście ryzyka reprodukcji dyskursu indywidualnej odpowiedzialności za porażkę społeczno-zawodową. Autor trafnie zauważa, że badanie

edukacyjnego doświadczania braku zatrudnienia w czasie rzeczywistym wiązałoby się z istotnymi trudnościami natury etycznej i organizacyjnej. Niemniej jednak ograniczenie się do perspektywy retrospektywnej niesie ryzyko zniekształcenia danych – przez efekt reinterpretacji przeszłości z aktualnej pozycji życiowej osoby.

Konkluzje

Rozprawa mgra Mateusza Rutkowskiego stanowi dojrzałą, samodzielną i oryginalną próbę reinterpretacji zjawiska braku zatrudnienia w duchu pedagogiki krytycznej. Autor nie tylko wnosi wkład do teorii andragogicznych i pedagogiki społecznej, ale też otwiera przestrzeń do dalszych interdyscyplinarnych badań nad „edukacją w kryzysie” i alternatywnymi biografiami rozwojowymi.

Zarówno struktura pracy, przejrzystość wyводу, jak i zastosowana metodologia wskazują na wysoki poziom kompetencji badawczej doktoranta. Praca ta spełnia wszystkie kryteria stawiane rozprawie doktorskiej w zakresie oryginalności, wartości poznawczej oraz samodzielności naukowej.

Nie mam wątpliwości, że przedstawiona do recenzji praca doktorska spełnia wymagania określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U.2021.478 t.j. ze zm.). Autor wykazał się przygotowaniem merytorycznym do prowadzenia studiów i badań prezentując w rozprawie zaawansowany poziom wiedzy i kompetencji umożliwiających poprawne zaprojektowanie oraz realizację badawczego przedsięwzięcia.

W świetle powyższej opinii z przekonaniem rekomenduję Radzie Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Gdańskiego o dopuszczenie rozprawy mgra Mateusza Rutkowskiego do dalszych etapów procedury nadania stopnia naukowego doktora w obszarze nauk społecznych, dyscyplinie pedagogika.

Jednocześnie, mając na uwadze niezwykłą oryginalność ocenianego dzieła oraz wybitność wkładu wniesionego nim do nauk społecznych, a szczególnie pedagogiki społecznej, wnioskuję o wyróżnienie rozprawy doktorskiej Pana mgra Mateusza Rutkowskiego.

15 czerwca 2025 r.

Prof. Kucukbasi